

ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 108, Eylöl 2020, s. 136-153

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.44598>

Yayın Geliř Tarihi / Article Arrival Date

29.06.2020

Yayımlanma Tarihi / The Publication Date

29.09.2020

Dr. Öğr. Üyesi Hatice DÜLBER

YÖK, Hadis Anabilim Dalı
haticedulber@ahievran.ed.tr

TİRMİZİ’NİN SÜNEN ADLI ESERİNDE İHTİLAFLAR KAVRAMININ KULLANIM ŞEKİLLERİ

Öz

Tirmizî’nin sünen adlı eseri Kütüb-i Sitte içerisinde önemli bir konuma sahiptir. Tirmizî Sünen adlı eserinde ahkâmla ilgili rivayetleri vermenin yanı sıra rivayette geçen raviler ve rivayet hakkında da çeşitli değerlendirmeler yapar. Tirmizî kitabına aldığı rivayetin sened değerlendirmesi yanında âlimlerin rivayet hakkındaki görüşlerini de verir. Tirmizî’nin eserinin en önemli özelliklerinden birisi de konuyla alakalı kendi seçtiği görüşü vermektense ziyade konuyla alakalı farklı düşünen âlimlerin görüşüne de kitabında yer vermesidir. Tirmizî rivayetle ilgili âlimlerin görüşleri ve uygulamaları yanında rivayetler arasında meydana gelen ihtilaflara ve âlimlerin ihtilaflarına da eserinde yer verir. Kendi arasında birbirine zıt hükümler içeren rivayetlerin anlaşılmasında Tirmizî’nin yönteminin bu rivayetlerin anlaşılmasına katkısı incelenecek bu konuda bazı âlimlerin görüşleriyle kıyaslanarak Tirmizî’nin bu konuya yaklaşımı daha iyi anlaşılmasına çalışılacaktır. Tirmizî ahkâm konusunda farklı görüş ve uygulamaları eserinde zikreder. Aynı konudaki farklı rivayetlere göre farklı düşünceleri kabul eden âlimleri Sünen adlı eserde zikredip önemli değerlendirmeler yapar. Bu ihtilaflara Tirmizî’nin nasıl yaklaştığı, bu rivayetler arasında yaptığı tercihler rivayetlerin anlaşılmasında ve uygulanmasında önem arz ettiği için bu çalışmayı yapmaya karar verdik.

Anahtar kelimeler: Tirmizî, Sünen, İhtilaf, Ehl-i İlim, Ehl-i hadis:

USAGE OF DISPUTE CONCEPT IN TIRMIDHI'S SUNAN

Abstract

Tirmizî's Sunan has a key position in Kutub al-Sittah. Tirmidhi also makes various evaluations about narrators and narration besides giving narrations about provisions in his work Sunan. Besides carrying out sanad evaluations for the narration he added in his book, Tirmidhi also gives the views of the scholars about the narration. One of the most important features of Tirmidhi's work is that it includes the opinions of scholars who think differently, rather than expressing his own view on the subject. Tirmidhi includes the disputes among scholars as well as the views and practices of them on the narration in his work. In this study, the contribution of Tirmidhi's method in understanding the narrations that contain contradictory provisions among themselves and the approach of Tirmidhi will be examined by comparing it with the views of different scholars. Tirmidhî mentions different views and practices about the provisions in his work. He makes important evaluations by mentioning the scholars who have different thoughts on the narrations in the same subject in the book named Sunan. We decided to do this study because how Tirmidhi approached these conflicts and the choices he made among these narrations are important in understanding and practising the narrations.

Keywords: Tirmidhî, Sunan, Conflict, Ahl-i Ilm, Ahl-i hadith

GİRİŞ

Tirmizî'nin yaşadığı dönem öncesinde sahabe, tabiîn, tebe-i tabiîn âlimleri tarafından hadisler tedvin edilmiş, tasnif faaliyetleri yoğun bir şekilde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda özellikle fitne olaylarından sonra cerh ve ta'dil faaliyetleri ve uydurma hadisleri belirleme kriterleri oluşmaya başlamıştır.¹ Bu esnada yazılı rivayetlere geçişte ortaya çıkan problemler tespit edilirken bir yandan da rivayetleri anlama ve değerlendirmede farklı anlayışlar meydana gelmeye başlamıştır. Sahabe döneminde başlayan Hz. Peygamber'in söz ve fiillerini anlamadaki farklılıklar İslam devletinin genişlemesiyle tabiîn döneminde de devam etmiştir. İslam coğrafyasının genişlemesi ile farklı kültür ve inançlarla tanışma gibi harici sebeplerin de bu ayrışmaya etkisi olmuştur. Hicri üçüncü asırda Müslümanlar arasında birçok mesele tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar sonucunda gerek sünnetin ve hadisin tespitinde gerekse anlaşılmasında farklı anlayışlar bariz hale gelmiştir². İbn Kuteybe (ö. 276/890) kendi döneminde fikir ayrılıklarından bahsederken hariciler, kaade, mürîcie, kaderiyye, mufavvıda, rafıza, şia, beda adıyla siyasi, itikadi ve fıkhi farklılıkları olan sekiz fırkadan bahseder.³ İbn Kuteybe bu

¹Bkz. Muhammed el-Hatîb el- 'Accâc, *es-Sünne kable't-tedvin* (Beyrut:Daru'l-Fikir, 1430/2009); Talat Koçyiğit, *Hadis tarihi* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları 1988); Ahmet Yücel, *Hadis tarihi* (İstanbul: İfav Yayınları, 2017).

² Bkz. Bünyamin Erul, *Sahabe'nin Sünnet Anlayışı* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), Talat Koçyiğit, *Kelamcılarla Hadisçiler Arasındaki Münakaşalar* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1984), Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlamasında Metodoloji Sorunu* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997)

³ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî *Te'vilu Muhtelifi'l-Hadis*, nşr. Abdulkadir Ahmed Ata (Beyrut:Müessesetu Kutubbi Fıkhiyye, 1408/1988) 29-72.

akımların rivayetlerin anlaşılmasına yönelik kelamcılarının (özellikle Cehmiyye-Mutezile) , rey ehlinin, ashabu'l-hadis taraftarlarının görüş ayrılıklarını ele alır.⁴

Bu tartışmaların etkisi tasnif dönemi hadis eserlerine de yansımıştır. Tasnif dönemi eserleri, Hz. Peygamber (sav)'den gelen hadisleri muhafaza etmek ve sonraki nesillere aktarmak gibi gayelerin yanında, fakih ve kelamcılara bir tepki olarak Ehl-i Hadisin kendi görüş ve kanaatlerini yayma arzusunu da yansıttığı görülür.⁵ Ayrıca hadis rivayetlerini derleme faaliyetlerinde etkili olan hadisleri bir araya toplama ihtiyacıyla birlikte diğer önemli bir husus da o dönem fıkıh anlayışına karşı gelişen ve fikhu'r-rey'e karşı fikhu'l-hadisi savunan hadisçi tavrının da etkili olduğu söylenebilir.⁶ Zira Ehl-i Hadis, muarızları tarafından hadislerin metnini anlamamak ve çelişkili hadisler nakletmekle, hülasa hadislerin fikhını bilmemekle tenkit edilmiştir. Ehl-i hadis ise yer yer değinildiği gibi fikhü'l-hadis kapsamına giren bu türden faaliyetlerle hadislerin fikhını da bildiğini ispat etmeye ve hadis merkezli bir fıkıh oluşturmaya çalışmıştır. Netice olarak Tirmizî'nin bütün bu faaliyetleri de fikhü'l-hadis merkezli fıkıh anlayışı oluşturma çabasının bir sonucu olarak okunmalıdır.⁷ “Fakih muhaddis” olarak nitelendirilebilecek âlimlerin, Hicrî II. asra denk gelen tebeü't-tâbiîn döneminde, âlimlerin hadisleri değerlendirmede sistemli bir metoda sahip oldukları, hadis tedvin edildiği ve fıkıh ilminin müstakil bir ilim haline gelip fukahânın kendine has metotlar geliştirdiği, nasrlara yaklaşımda ehl-i re'y ve ehl-i hadis şeklindeki ayrımın belirginleştiği bir dönemde ortaya çıktığı ifade edilebilir. Zira bu gelişimin seyri, daha önce teşekkül eden ehl-i re'yin, re'y merkezli fikhına karşı ehl-i hadis, hadislerin tedvin edilmesinin de tesiriyle bir reaksiyon olarak fikhü'l-hadis ilminin/hadis merkezli fikhın teşekkülünü başlatmasıyla devam etmiştir. Fikhü'l-hadisi başlatan bu âlimler ehl-i hadis fakihleridir ve bir kavram olarak onlara fakih muhaddisler denilmektedir.⁸

Tirmizî'nin Sünen adlı eserinde ele alınan ihtilaflar sadece ehl-i hadis ve ehl-i rey arasındaki ihtilaflı konular değildir. Tirmizî, Şafîî, Amed b. Hanbel, Malik ve Sufyan-ı Servi gibi kendisinin ehl-i ilim olarak nitelediği âlimler arasındaki ihtilaflara da eserinde yer vermektedir.

Şimdi konunun daha iyi anlaşılması amacıyla ihtilaf kelimesinin sözlük ve ıstılah anlamı, hadis ilminde ihtiva ettiği anlam üzerinde durulacaktır. İhtilaf kelimesinin tanımı, hadis ilminde ihtilafın ne anlama geldiği ile ilgili kısa bir bilgi vermenin konumuzu anlamaya yardımcı olacağını düşünüyoruz. Daha sonra Tirmizî'nin Sünen adlı eserindeki ihtilafı ele alış şekilleri incelenecektir.

⁴ Ehlü's-Sunne doktrinin asıl kurucuları, bilhassa hadis alanındaki çalışmaları dolayısıyla kendilerine Ashabu'l Hadis (Ehlu'l-Hadis) (hadisçiler) adı verilmiş olan şahsiyetlerdir. Bkz. Hayri Kırbaoğlu, “Ehlu's-Sunne” Kavramı Üzerine Yeni Bazı Mülazahalar “ İslâmî Araştırmalar Dergisi, 1/1 (Temmuz 1986): 79.

⁵ Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlamasında Metodoloji Sorunu*, 60.

⁶ Abdülmecid Mahmud Abdülmecid, *el-İtticahat el-Fikhiyye inde Ashâbi'l-hadis fi'l-karni's-sâlisi'l-hicri*, (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1399/ 1979), 119- 128.

⁷ Oğuzhan Yıldız, “Ehl-i Hadis Fikhunun Tedvini: Tirmizî'nin Câmi'inde Fikhü'l-Hadis Ve Fakih Muhaddisler Tabakâtı” *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/3 (2018): 9.

⁸ Oğuzhan, “Ehl-i Hadis Fikhunun Tedvini: Tirmizî'nin Câmi'inde Fikhü'l-Hadis Ve Fakih Muhaddisler Tabakâtı”, 12-13.

1. TİRMİZÎ'NİN SÜNEN ADLI ESERİNDE İHTİLAF OLGUSU VE KULLANIM ŞEKİLLERİ

1.1. İhtilaf Kelimesinin Tanımı

İttifakın zıddı olan ihtilaf, “aykırı olma mânâsına gelen “خلف” kök fiilinden iftiâl babında kullanılan bir kelimedir. Sözlükte, insanların herhangi bir hususta birbirine muhalefet etmeleri anlamına gelmektedir. Terim olarak ise ihtilafı “başkalarının benimsediği tavır, görüş ve fikirleri benimsemeyerek diğerlerinden farklı yol tutma” olarak ifade etmek mümkündür.⁹

Çelişki, ayrılık, anlaşmazlık, farklılık gibi değişik anlamlarda (el- Bakara/ 176, el-Meryem 19/37; 30, er-Rûm 30/22) kullanılan ihtilaf (اختلاف) kelimesi daha çok “delile dayalı farklı bir görüşe sahip olma veya delile dayalı farklı görüşlerden birini benimseme” anlamında kullanılmıştır.¹⁰ İmamların fıkhi ihtilafları konusunda Muhammed Avvâme şu önemli tespiti yapmaktadır: “Onlar hakkı aramışlar, delile tabi olmuşlardır. Onlardan hiçbiri diğerine; taassup, enaniyet, tekebbür sebebiyle veya şöhret sahibi olmak için diğerlerinden ayrılmak gayesiyle muhalefet etmemiştir. Onlardan her biri, elindeki delile dayanarak diğerine muhalefet etmiştir.”¹¹

İslami literatürde ihtilaf terimi altında pek çok konuya temas edilmiştir: İnsanların doğuştan getirdiği tabii farklılıklar, ilmi ve felsefi görüş ayrılıkları, siyasi muhalefet ve anlaşmazlıklar vb... Bu nedenle “Doktrinindeki ihtilafı anlamayan kimse, fikhın gerçek kokusunu alamaz”¹² denilmiştir. İslam literatüründe ihtilâf terimiyle en fazla, fıkıh ve hadis branşlarının ilgilendiği bir vakiadır. Dolayısıyla bu iki ilim dalının konuya ilişkin yaklaşımlarını kısaca tanıtmakta fayda vardır. Başlangıçta, çelişki arz eden iki hadisi uzlaştırma çabası bağlamında iç bütünlüğü ve güvenliğine yönelik bir hüviyetle ortaya çıkan bu ilim dalının sahası zamanla hadis ile öteki deliller arasında zıt görünen konuların hallini de kapsayacak tarzda genişletilmiştir. Bununla birlikte doğa olarak merkezde hep hadis vardır.¹³

Hadis ilminde ihtilaf kavramının anlamına gelecek olursak hadislerin ihtilafı demek olan İhtilâfu'l-hadîs tabiri, esas itibarıyla dış görünüş bakımından birbirine zıt görünen iki hadisin ortaya çıkmasıdır.¹⁴ Nevevi (ö.676/1217) ihtilaful hadis terimini : “Dış anlamıyla çelişen iki hadisin arasını bulmak veya ikisinden birini tercih etmektir.” diyerek açıklamaktadır.¹⁵ Çeşitli konularda ihtilafı rivayetlerin aralarını bulmaya yönelik olarak bilinen ilk çalışma Şafî(ö. 207/819) tarafından yapılmıştır.¹⁶ *er-Risâle* adlı eseri içerisinde Şafî'nin, ihtilafı hadisler üzerindeki fikirlerini ve görüşlerini görebiliriz. Özellikle İmam Şafî fikhî konulardaki ihtilafı hadisleri *İhtilâfu'l-hadîs* adlı çalışmasıyla müstakil bir eserde toplamıştır.

⁹İbn Manzûr Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mukerrem el-İfrîkî el-Mısırî, *Lisânu'l- 'Arab* (Beyrut: Dâru's-Sadr, 1375/1956.):1: 430; İsfahânî, Râğıb *Mufredât* (Beyrut: Daru'l Ma'rife ts.): 223.

¹⁰ Şükrü Özen, “*İhtilâf*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 21.565.

¹¹ Muhammed Avvâme, *İmamların Fikhî İhtilaflarında Hadislerin Rolü*, trc. Mehmet Hayri Kırbaoğlu (İstanbul: Kayihan Yayınları, 1988), 8.

¹² Noel J. Coulson, *İslam Hukuk Biliminde ihtilaf ve gerilimler*, trc. Ferhat Koca (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 50

¹³ Yusuf Acar, “*İnanç ve Düşünce Ayrılığına Yol Açan Sebepler Üzerine Anlamacı ve Bütüncül Bir Yaklaşım: Batalyevsi ve et-Tenbih Adlı Risalesi*”, Marife 11/3, (Kış 2011): 79

¹⁴ es-Suyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Tedribu'r-râvî fi şerhi takrîbi'n-Nevevî*, nşr. Abdulvehhâb Abdullatîf (Riyad: Mektebetu'r Riyâdı Hadise, 1307), 1.197.

¹⁵ Nevevî, Muhyiddîn Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Serafidîn eş-Şâfi, *et-Takrîb ve't-teysîr*, (Beyrut: Dâru İhyâ'î't-Turâsî'l-Arabî, 1401), 33

¹⁶ es-Suyûtî, *Tedribu'r-râvî* 1:197.

Şâfi'î'den sonra İbn Kuteybe (ö.276/890), Mutezile ve kelimcılara, ayrıca Ehl-i Rey diye bilinen fıkıhçılara (Hanefiyye) karşı ihtilaflı hadisleri savunmak için Tevilu'l Muhtelifi'l Hadis (Hadis Müdafası) adlı eserini yazmıştır. İmam Şâfi'î, ihtilâfu'l-hadis'e sadece fıkhi perspektiften bakıp fıkhi hadisler arasındaki tearuzu ele alırken İbn Kuteybe, kelimcilerin¹⁷ çelişik gördükleri hadislere yönelttikleri eleştirilere cevap vermiştir.¹⁸ Tahâvî (ö. 321/933) ve İbn Fûrek (ö. 406/1015) gibi daha çok fıkıh ve kelam âlimleri de aralarında tenakuz olan rivayetlerle ilgili problemlerin çözümü konusunda çalışmalar yapmışlardır.¹⁹

1.2. Tirmizî'nin Birbirleriyle İhtilaflı Rivayetlere Yaklaşımı

Tirmizî Sünen adlı eserinde kendi içerisinde ihtilaflı olan rivayetleri zikreder. Tirmizî'nin bu konudaki metodunu örneklerle ve bu konuda çalışmış âlimlerle kıyaslayarak belirlemeye çalışacağız.

Örnek I

حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمَخْرُومِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الرَّهْرِيِّ، عَنِ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ اللَّيْثِيِّ، عَنِ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا أَنْتَبْتُمُ الْغَائِطَ فَلَا تَسْتَقْبِلُوا الْقِبْلَةَ بِغَائِطٍ وَلَا بَوْلٍ، وَلَا تَسْتَنْدِرُوا هَا، وَلَكِنْ شَرَّفُوا أَوْ غَرَّبُوا»

“Ebu Eyyub el-Ensari (ra)’den Resûlullah (sav) “Helaya girdiğiniz zaman büyük veya küçük abdestinizi bozarken ön ve arka tarafınızı kıbleye karşı değil de doğu ve batı tarafına dönün” buyurdular.²⁰ Tirmizî bu rivayetin bu konuda gelen en sahih rivayet olduğunu belirterek kendi tercihini ortaya koyar. Fakat bu konuyla alakalı görüş ve rivayetleri de bu bab altında zikreder. Şâfiî kıbleye ön ve arkamın dönülmesi yasağının çöl ve açık arazide geçerli olduğunu, evlerde yasağın geçerli olmadığını belirtir. Tirmizî daha sonra Ahmed b. Hanbel’in kıbleye arkayı dönerek küçük ve büyük abdestin yapılması için ruhsatı olduğunu fakat kesinlikle kıbleye karşı tuvalet yapılamayacağı görüşünde olduğunu aktarır.²¹ Aslında Ebû Hanîfe’nin de aynı görüşte olduğu kaynaklarda zikredilmektedir.²² Ancak Tirmizî bu konuda Ebû Hanîfe’nin görüşünü zikretmemektedir. Tirmizî konuyla ilgili ruhsat başlığı açarak Cabir’den gelen şu rivayeti zikreder:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، قَالَا: حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، عَنِ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنِ ابْنِ بَنِي صَالِحٍ، عَنِ مُجَاهِدٍ، عَنِ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: «تَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ بِبَوْلٍ»، فَرَأَيْتُهُ قَبْلَ أَنْ يُفِضَ بَغَائِمَ يَسْتَقْبِلُهَا.

Nebi (sav) bevl yaparken kıbleye dönmemizi yasakladı, fakat ölmeden bir yıl önce O’nun kıbleye yönelerek bevl yaptığımı gördüm. Yine İbn Ömer’in rivayetini verir:

11 - حَدَّثَنَا هَنَادٌ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُهُ، عَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنِ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانَ، عَنِ عَمِّهِ وَاسِعِ بْنِ حَبَّانَ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: رَقِيبٌ يَوْمًا عَلَى بَيْتِ حُفْصَةَ، «فَرَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى حَاجَتِهِ مُسْتَقْبِلَ الشَّمَامِ مُسْتَدِيرَ الْكَعْبَةِ».

¹⁷ İbn Kuteybe, *Te'vilu Muhtelifi'l-Hadis* 59.

¹⁸ Bkz. Hatice Dülber, *İbn Kuteybe ve Hadis Anlayışı* (Ankara: İlahiyât Yayınları,2014)

¹⁹ İ. Lütfi Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları196), 77-82.

²⁰et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sunenu't-Tirmizî* nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, Fu'âd 'Abdubâkî (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), 1: 15.

²¹ Tirmizî, “Tahare”, 8.

²² Hasan Küçükosman, *Tirmizî'nin Sünen'inde Hanefî Mezhebine Yaklaşımı* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2018), 123-124.

“Hz. Hafsa'nın evinin damına çıktım. Hz. Peygamberin hacetini Mescid-i Aksâ'ya karşısına ve Kâbe'ye sırtını dönerek yaptığımı gördüğü rivayetini aktarır.²³

Tirmizî'nin Sünen'inin bir özelliği de sadece bir rivayeti değil konuyla ilgili farklı rivayetleri eserine alıp ona göre hüküm vermesidir. Yukarıda verdiğimiz Malik (ö.179/796) ve şimdi zikredeceğimiz İbn Ebi Şeybe (ö.235/850) sadece bevl yaparken kıbleye dönülmesi ile ilgili yasağı zikretmiştir.

450 - عُمَرُ، نَا ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ، نَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، وَوَكَيْعٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدٍ، قَالَ: قَالُوا لِسُلْمَانَ: قَدْ عَلَّمَكُمْ نَبِيُّكُمْ كُلَّ شَيْءٍ حَتَّىٰ الْجِرَاءَةَ، فَقَالَ: أَجَلٌ، لَقَدْ «رَهَانَا أَنْ نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ لِغَائِطٍ، أَوْ بَوْلٍ، أَوْ أَنْ نَسْتَجِيَّ بِالْيَمِينِ، أَوْ نَسْتَجِيَّ بِأَقْلٍ مِنْ ثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ، أَوْ أَنْ نَسْتَجِيَّ بِرَجِيعٍ أَوْ بِعَظْمٍ»²⁴

Mütenakız olarak zikredilen bu rivayet hususunda İbn Kuteybe (ö.276)'ye göre bu iki rivayetin uygulanacağı yer farklıdır. Sahra ve açık arazilerde bevl yaparken kıbleye ön ve arkanın dönülmemesi gerekir. Ama kapalı alanlarda bu durum söz konusu değildir.²⁵ İbn Kuteybe rivayeti Cem ve te'lif yöntemiyle açıklarken iki rivayet arasında nesh olmadığını söyler.²⁶ Tirmizî konunun sonunda İbn Ömer (ra)'ın rivayetini vererek sanki Hz. Peygamber (sav)'in daha önceki uygulamasını nesh ettiği düşüncesini ima etmektedir. Her hâlükârda birbirine zıt gibi görünen rivayet açıklanmış, rivayetler arasında bir problem olmadığı ortaya konulmuştur. Hadis âlimlerinin bu yöntemi Peygamber (sav)'in rivayetlerinin anlaşılmasında onun fiil söz ve takrirlerinin bütüncül bir şekilde anlaşılmasının çok önemli olduğunu göstermektedir.

Tahâvî (ö.321/933)'de bu konuyla ilgili yasakları verdikten sonra gerekli açıklamaları şu şekilde yapar:

حَدَّثَنَا يَزِيدٌ، قَالَ: ثنا أَبُو كَامِلٍ، قَالَ: ثنا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ الْمُخْتَارِ، قَالَ: ثنا عَمْرُو بْنُ بَحْيَى، عَنِ أَبِي زَيْدٍ، عَنِ مَعْقِلٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ فَذَهَبَ قَوْمٌ إِلَى كَرَاهَةِ اسْتِقْبَالِ الْقِبْلَةَ، لِغَائِطٍ، أَوْ بَوْلٍ، فِي جَمِيعِ الْأَمَاكِنِ، وَاحْتَجُّوا فِي ذَلِكَ بِهَذِهِ الْأَثَارِ. وَمِمَّنْ ذَهَبَ إِلَى ذَلِكَ، أَبُو حَنِيفَةَ، وَأَبُو يُوسُفَ، وَمُحَمَّدٌ، وَرَجَمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى. وَخَالَفَهُمْ فِي ذَلِكَ آخَرُونَ، فَقَالُوا: لَا بَأْسَ بِاسْتِقْبَالِ الْقِبْلَةَ، لِغَائِطٍ وَالبُّوْلِ، فِي الْأَمَاكِنِ. وَاحْتَجُّوا فِي ذَلِكَ²⁷

“Bir gurup bütün mekanlarda kıbleye dönerek büyük ve küçük abdest abdest yapılamayacağı görüşündedir. Delilleride bu rivayetlerdir. Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed bu görüştedir. Başka bir grupta aşağıdaki delili vererek büyük ve küçük abdest yaparken kıbleye dönülmesinde herhangi bir beis olmayacağını ifade ederek onlara muhalefet etmişlerdir.”

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَعْبُدٍ، قَالَ: ثنا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ، قَالَ: ثنا أَبِي، عَنِ ابْنِ إِسْحَاقَ، قَالَ: ثنا أَبَانُ بْنُ صَالِحٍ، عَنِ

²³ Tirmizî, “Tahare”, 11; Mâlik b. Enes, Ebû 'Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî, *el-Muvatta'* (Rivâyetu Ebî Muş'ab, nşr. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, Maḥmûd Ḥalîl, (Kahire: Muessesetu'r-Risâle, 1412), 1: 214.

²⁴ İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe 'Abdullâh b. el-'Absî, *el-Musned* nşr. 'Âdil b. Yûsuf el-'Azzâzî, Aḥmed b. Ferîd el-Mezîdî, (Riyad: Dâru'l-Vaṭan 1997), 1: 300.

Aḥmed b. Ḥanbel, Ebû 'Abdullâh Aḥmed b. Muḥammed b. Ḥanbel eş-Şeybânî, *el-Musned* nşr. Şu'ayb el-'Arnavût, 'Âdil Muşîd v.dğr, (Kahire: Muessesetu'r-Risâle, 1421/2001), 29: 382;

İbn Mâce, Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. Yezîd el-Kazvînî *es-Sunen*, nşr. Muḥammed Fuâd 'Abdûlbâkî, (Kahire: Dâru 'İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye), 1: 117.

Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, I, 7.

Ebû Dâvûd, Suleymân b. el-Eş'aş es-Sicistânî, *Sunenu Ebî Dâvûd*, nşr. Şu'ayb el-Arnaût, (Dimeşk: Dâru'r-Risâleti'l-'Âlemiyye, 2009), 1: 7

en-Nesâ'î, Ebû 'Abdurrahmân Aḥmed b. Şu'ayb el-Ḥorâsânî, el-Muctebâ, *es-Sunenu's-Şuğrâ* nşr. Heyet, (Kahire: Dâru't-Teşîl, 1433/2012), 1/245.

²⁵ İbn Kuteybe, *Te'vilu Muhtelifi'l-Ḥadîs*, 74.

²⁶ İbn Kuteybe, *Te'vilu Muhtelifi'l-Ḥadîs*, 74.

²⁷ et-Taḥâvî, Ebû Ca'fer Aḥmed b. Muḥammed el-Misrî, *Şerḥu Me'âni'l-Âsâr* nşr. Muḥammed Zuhrî en-Neccâr, Muḥammed Seyyid Câdilḥaḳ, (Beyrut: 'Âlemu'l-Kutub, 1414/1994), 4: 233.

مُجَاهِدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ نَهَانَا أَنْ نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ وَنَسْتَدْبِرَهَا بِفُرُوجِنَا لِلْبُيُوتِ، ثُمَّ رَأَيْنَاهُ قَبْلَ مَوْتِهِ بِعَامٍ، يَبُيُوتُ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ»²⁸

“Resulullah (sav) ön ve arkamızı kibleyle dönerek bevl yapmamızı yasaklamıştı. Ben O’nu ölümünden bir yıl önce kibleye dönerek bevl yaptığımı gördüm.”

Örnek II

Tirmizî Hz. Aişe’den (ra)

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا شَرِيكٌ، عَنِ الْمُقَدَّامِ بْنِ شَرِيحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: «مَنْ حَدَّثَكُمْ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَبُيُوتُ قَائِمًا فَلَا تُصَدِّقُوهُ، مَا كَانَ يَبُيُوتُ إِلَّا قَاعًا».

حَدَّثَنَا هَنَادٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ خَدِيفَةَ، «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَى سُبَابَةَ قَوْمٍ، فَبَالَ عَلَيْهَا قَائِمًا، فَأَتَيْتُهُهُ بِوَضُوءٍ، فَذَهَبْتُ لِأَتَأَخَّرَ عَنْهُ، فَدَعَانِي حَتَّى كُنْتُ عِنْدَ عَقَبِيهِ، فَتَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى خَفَيْهِ»

“Kim size, Resûlullah (sav)’ in küçük abdestini ayakta yaptığını söylerse sakın ona inanmayın. Resûlullah (sav) küçük abdestini kesinlikle oturarak yapardı” rivayetini verir. Daha sonra bu konuda Huzeyfe (ra)’den “Resûlullah (sav), bir kavmin çöplüğüne geldi ve küçük abdestini ayakta bozdu. Bende O’na abdest suyunu getirdim...”²⁹ rivayetini verir. Görüldüğü gibi bu rivayetler hüküm olarak birbiriyle ihtilafıdır. Tirmizî ilk rivayetdeki yasaklamanın emir olmadığını edeb için olduğunu ifade eder. İbn Mesud (ra)’dan gelen “Kişinin ayakta bevl etmesi onun için eziyettir.” diye gelen mevkuf bir rivayeti de konuyu desteklemek için kullanır.³⁰ Tirmizî bu iki rivayet arasındaki ihtilafı aynı şekilde cem ve te’lif yöntemiyle gidermektedir. Zikredilen rivayeti aynı şekilde çözen İbn Kuteybe Tirmizî’den farklı olarak Huzeyfe rivayetinin metninde geçen subâta kelimesinin bir kavmin çöplüğü manasına geldiğini açıklamaktadır.³¹

Örnek III

حَدَّثَنَا هَنَادٌ، وَالْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَلَّالُ، وَعَبْدُ وَاحِدٍ، قَالُوا: حَدَّثَنَا أَبُو أَسَامَةَ، عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ كَثِيرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَلَا تَتَوَضَّأُ مِنْ بَرٍّ بَضَاعَةٍ، وَهِيَ بَرٌّ يُلْقَى فِيهَا الْحَبِضُ، وَالْحَوْمُ الْكِلَابِ، وَالنُّتْنُ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ الْمَاءَ طَهُورٌ لَا يَنْجِسُهُ شَيْءٌ»

Ebû Saîd el-Hudrî (ra)’den, Resûlullah (sav)’e “Ey Allah’ın “Resûlu! Budâa kuyusundan abdest alabilir miyiz? O kuyuya (sel suları ve rüzgâr vasıtasıyla) hayız bezleri, köpek leşleri ve kokmuş şeyler gelebiliyor” deyince, Resûlullah (sav): “Su daima temizdir. Onu hiçbir şey pis yapmaz” buyurdular.³² Tirmizî bu rivayeti zikrettikten sonra aşağıdaki rivayeti verir:

67 - حَدَّثَنَا هَنَادٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُهُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ الرَّبِيعِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ غَمْرٍ، عَنْ ابْنِ غَمْرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُسْأَلُ عَنِ الْمَاءِ يَكُونُ فِي الْفَلَاءِ مِنَ الْأَرْضِ، وَمَا يَبُوتُهُ مِنَ السَّبَاعِ وَالِدَوَابِّ؟ قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا كَانَ الْمَاءُ قَلْتَيْنِ لَمْ يَحْمِلِ الْخَبَثُ»

²⁸ et-Ṭahâvî, *Şerhu Me’âni’l-Âsâr*, 4: 234.

²⁹ Tirmizî, “Tahare”, 12-13. İbn Mâce, *es-Sünen*, I, 298. İbn Mâce, “Tahare” 305.

et-Ṭayâlisî, Ebû Dâvûd Suleymân b. Dâvûd el-Başrî, *el-Musned*, nşr. Muhammed b. ‘Abdulmuhsin et-Turkî, (Cize: Dâru Hecer, 1419/1999), 1:324. İbn Ebî Şeybe, *el-Musned*, I, 95; Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Musned*, 4: 1709.

³⁰ Tirmizî, “Tahare”, 12.

³¹ İbn Kuteybe, *Te’vilu Muhtelifi’l-Hadîş*, 76.

³² Tirmizî, “Tahare”, 66. en-Nesâ’î, Ebû ‘Abdurrahmân Aḥmed b. Şu’ayb el-Ḥorâsânî, *el-Muctebâ mine’s-Sünen es-Süneni’s-Suğrâ*, nşr. ‘Abdulfettâh Ebû Ğudde, (Halep: Mektebetu’l-Matbû’âti’l-İslâmiyye, 1406/1986), 1: 174. İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 1:167.

ed-Dârekuṭnî, Ebû’l-Ḥasen ‘Alî b. ‘Omer el-Bağdâdî, *Sünenü’d-Dârekuṭnî*, (Beyrut: Muessesetu’l-Risâle, Beyrut 1424/2004), 1:33. et-Ṭayâlisî, *el-Musned*, 3: 652. Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Musned*, 17: 190. et-Ṭahâvî, *Şerhu Me’âni’l-Âsâr*, 1: 11. İbn Mâce, “Tahare”, 519.

İbn Ömer'den rivayetle, Resûlullah (sav)'e "ıssız yerde bulunan ve çeşitli hayvanların ve yırtıcıların uğrak yeri olan bir sudan (abdest alınıp alınmayacağı hakkında)" soruldu. Resûlullah (sav): "Su daima temizdir. Onu hiçbir şey pis yapamaz" buyurdular³³ rivayetini verir. Daha sonra Şafîî, Ahmed ve İshak'ın görüşü olarak "Suyu kokusu ve tadı değişmediği müddetçe iki kulle olduktan sonra hiçbir şey pis yapmaz" görüşüne katıldığını ifade eder. İbn Kuteybe'de iki rivayeti aynı şekilde uzlaştırır.³⁴ Aralarında ihtilaf gibi görülen bu iki rivayette de Tirmizî'nin cem ve te'lif yöntemiyle rivayetleri açıklama yöntemini kullanmaktadır.

Örnek IV

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ قَالَ: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، وَأَبِي سَلْمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا اشْتَدَّ الْحَرُّ فَأَبْرِدُوا عَنِ الصَّلَاةِ فَإِنَّ شِدَّةَ الْحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ»

Tirmizî "Ebu Hureyre (ra)'den, "Resûlullah (sav) sıcaklığın şiddetli olduğu günlerde öğle namazını soğutun (yani hava serinleyinceye kadar geciktirin) çünkü sıcaklığın şiddeti, cehennemin kaynamasındandır" rivayetini zikreder.³⁵ Bu konuda Şafîî'nin "Namazların ertelenmesi konusundaki ruhsatın uzaktan gelen insanlar için olduğu" görüşünü zikreder.³⁶ Yalnız Şafîî'nin bu görüşünün Ebu Zer (ra)'den gelen rivayetle çeliştiğini söyler. "Resûlullah (sav), Bilal (ra) ile birlikte bir yolculukta beraberdi. Bilal (ra) öğlen namazı için kamet getirmek isteyince, Resûlullah (sav): "Öğle namazını soğut (yani hava serinlesin)" buyurdular. Biraz sonra tekrar kamet getirmek isteyince, Resûlullah (sav) "Öğle namazını serinlet" buyurdular. Sonunda tepelerin gölgelerini görmeye başlayınca kamet getirip namaz kıldı ve Resûlullah (sav), Bilal (ra)'e "Sıcaklığın şiddeti cehennemin kaynamasındandır. (Sıcak havalarda öğle) namazını serinlet" buyurdular.³⁷ Bu tür rivayetleri Tirmizî ruhsat olarak vermektedir. Yani zorunlu bir sebep olduğunda kurallarda değişiklik olabilir. Bu nedenle hava çok sıcak olduğu için namazın kılınma vaktinin biraz ileriye alınabileceğinin delilidir.

Ebü Dâvûd, "Tahare", 66.

³³ Tirmizî, "Tahare", 67.

³⁴ İbn Kuteybe, *Te'vilü Muhtelifi'l-Hadîs*. 205.

³⁵ Tirmizî, "Kitabu's-Salat", 157. Hemmâm b. Munebbih, Ebû Uqbe Hemmâm b. Munebbih es-Şan'ânî, *Şahîfetu Hemmâm b. Munebbih* nşr. 'Alî Hasan 'Alî 'Abdulhamîd, (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1407/1987), 56.

Mâlik b. Enes, *el-Muvaţta'* (Rivâyetu's-Şeybânî), s. 78; **er-Rebî b. Habîb**, er-Rebî b. Habîb el-Başrî, *el-Câmi 'u's-Şahîhi'l-Musned*, nşr. Muhammed İdrîs, 'Âşûr Yûsuf, (Beyrut: Dâru'l-Hikme, Beyrut 1415), 78.

Ebü Yûsuf, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrâhîm el-Ensârî *el-Âsâr*, nşr. Ebû'l Vefâ, (Beyrut: Dâr'u'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 50.

et-Ṭayâlisî, *el-Musned*, 4: 65.

eş-Şâfi'î, *el-Musned*, I, 52.

eş-Şâfi'î, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İdrîs (ö.204/820), *el-Musned*, (Beyrut. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1370/1951), 1:52.

'Abdurrezâk, Ebû Bekr 'Abdurrezâk b. Hemmâm es-Şan'ânî, *el-Muşannef*, nşr. Heyet, (Kahire: Dâru't-Te'sîl, 1435/2015), 2: 76. el-Ḥumeydî, *el-Musned*, 2: 278.

İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 1: 358.

Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, 12: 440.

ed-Dârimî, *el-Musned*, I, 296.

ed-Dârimî, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. 'Abdurrahman et-Temîmî, *el-Musned* nşr. Fevâz Ahmed, Hâlid es-Sub' (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407), 1: 296.

el-Buḥârî, *es-Şahîh*, I, 113.

el-Buḥârî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmâ'il, *el-Câmi 'u'l-Musnedu's-Şahîhu'l-Muhtaşar*, nşr. Muhammed Zuheyr en-Nâsîr, (Beyrut: Dâru Tavkî'n-Necât, 1422), 1: 113; Muslim, Ebû'l-Huseyn Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbüri, *el-Musnedu's-Şahîhu'l-Muhtaşar bi Nakli'l-'Adl 'ani'l-'Adl ilâ Resûlillâh*, nşr. Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî, (Beyrut: Dâru 'İhyâit-Turâsî'l-'Arabî, ts.), 1: 430.

³⁶ eş-Şâfi'î, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İdrîs, *el-Umm*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1410/1990), 1:91.

³⁷ Tirmizî, "Kitabu's-Salat", 158.

Örnek V

İbn Kuteybe'de birbirine zıt olarak gelen iki rivayeti aynı şekilde açıklamaktadır.³⁸

1509 - حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ قَالَ: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا يَأْكُلُ أَحَدُكُمْ مِنْ لَحْمِ أُضْحِيَّتِهِ فَوْقَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ»

İbn Ömer (ra) Resûlullah (sav)'den “Sizden biriniz kestiği kurbanın etinden üç günden fazla yemesin” buyurdular.³⁹

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، وَمَحْمُودُ بْنُ غِيْلَانَ، وَالْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَلَّالُ، قَالُوا: أَخْبَرَنَا أَبُو عَاصِمٍ النَّبِيلُ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ مَرْثَدٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بَرِيدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ لَحْمِ الْأَضْحَايِ [ص:95] فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَّسَعِ نُو الطَّوْلِ عَلَى مَنْ لَا طَوْلَ لَهُ، فَكُلُوا مَا بَدَأَ لَكُمْ، وَأَطْعَمُوا وَادَّخَرُوا»

Tirmizî daha sonra “Süleyman b. Bureyde (ra)'in babasından, Resûlullah (sav): “Ben size kurban kesenlerle kesmeyenler et yemekte denk olsunlar diye kurban etlerini üç günden fazla yemeyi yasaklamıştım. Artık dilediğiniz kadar yiyin, yedin ve saklayın”⁴⁰ rivayetlerini aktarır. Nesh yöntemiyle önceki uygulama yürürlükten kaldırılmıştır. İbn Kuteybe'de konuyu nesh yöntemiyle açıklamıştır.⁴¹

Örnek VI

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي عَرُوبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ، «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى أَنْ يَشْرَبَ الرَّجُلُ قَائِمًا»

Hız. Peygamber (sav)'in ayakta su içmeyi yasaklayan Enes b. Mâlik rivayetini⁴² verdikten sonra

حَدَّثَنَا أَبُو السَّائِبِ سَلَّمَ بْنُ جُنَادَةَ الْكُوفِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: «كُنَّا نَأْكُلُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ نَمْشِي، وَنَشْرَبُ وَنَحْنُ قِيَامًا»

İbn Ömer “Resûlullah (sav), zemzemi ayakta içti.”⁴³ ve

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ قَالَ: حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ قَالَ: حَدَّثَنَا عَاصِمُ الْأَحْوَلُ، وَمُعِيرَةُ، عَنْ الشَّعْبِيِّ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَرِبَ مِنْ زَمْزَمَ وَهُوَ قَائِمٌ»

İbn Abbas (ra)'dan dan ruhsat olarak “Resûlullah (sav) zamanında yürürken yedik, ayakta da su içerdik”⁴⁴ rivayetini verir.

İbn Kuteybe bu rivayette Tirmizî'den farklı bir şekilde rivayeti açıklar. Hız. Peygamber (sav)'in ayakta su içmeyi yasaklaması rivayetinde geçen ayakta kelimesinin yürümek anlamında olduğunu, yürüyerek su içmenin ise kişinin sağlığı açısından zararlı olduğu için yasaklandığını ifade eder.⁴⁵

³⁸ İbn Kuteybe *Te'vilu Muhtelifi'l-Hadis*, 85.

³⁹ Tirmizî, “Kitabu'l-Edahi”, 1509.

⁴⁰ Tirmizî, “Kitabu'l-Edahi”, 1510. Mâlik b. Enes, *el-Muvaṭṭa'* (Rivâyetu Ebî Mus'ab), 2: 438. Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, 2: 112.

⁴¹ İbn Kuteybe, *Te'vilu Muhtelifi'l-Hadis*, 132.

⁴² Tirmizî “Eşribe”, 1879, 1881.

Muslim, “Eşribe 113-114.

İbn Mâce, et'ime, 25.

Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 8: 423.

⁴³ Tirmizî “Kitabu'l-Eşribe”, 1882; el-Buḥârî, “Eşribe” 76, Muslim, “Eşribe” 117-118.

⁴⁴ Tirmizî “Kitabu'l-Eşribe”, 1883.

İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 8: 146.

⁴⁵ İbn Kuteybe, *Te'vilu Muhtelifi'l-Hadis*, .204.

Örnek VII

Hiz. Peygamber (sav)'in hadislerin yazılmasına izin vermediği Ebû Saîd el-Hudri rivayetini aktarır.⁴⁶ Fakat daha sonra bu konuda ruhsat olduğuna dair Ebû Hureyre (ra) ait iki rivayeti zikreder.⁴⁷ Tirmizî iki rivayet arasındaki ihtilafı ruhsat olarak açıklamaktadır.

İbn Kuteybe Öncelikle hadislerin yazılmasını yasaklayan rivayeti verir daha sonra hadislerin yazılmasına izin veren rivayeti zikreder.

İbn Kuteybe ise bu durumu sünnetin sünnetle nesh edilmesi şeklinde açıklar.⁴⁸

Örnek VIII

Tirmizî abdest alırken ayakların üst tarafının mesh edilmesi ile ilgili rivayeti verir. وَبُرْوَى عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، قَالَ: رَأَيْتُ جَرِيرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ [ص:157] تَوَضَّأَ، وَمَسَحَ عَلَى خُفَيْهِ، فَقُلْتُ لَهُ فِي ذَلِكَ، فَقَالَ: «رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ، وَمَسَحَ عَلَى خُفَيْهِ»⁴⁹

Şehr b. Havseb (ra)'den, Cerir b. Abdullah (ra)'ın, abdest aldığını ve mestleri üzerine mesh ederek abdest aldığını gördüm. Bunu ona sorduğumda Hiz. Peygamber (sav)'i abdest alırken gördüğünü ve ayaklarının üzerini mesh ettiğini söyledi.”

Daha sonra ayakların alt tarafının mesh edilmesiyle ilgili rivayeti verir.

حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي ثَوْرُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيُّوَةَ، عَنْ كَاتِبِ الْمُغِيرَةِ،⁵⁰ عَنْ الْمُغِيرَةَ بْنِ شُعْبَةَ، «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَسَحَ أَعْلَى الْخُفِّ وَأَسْفَلَهُ»⁵¹

Muğire b.Şu'be (ra)'den, “ Resûlullah (sav), mestin altına da üstüne de mesh etti” dedi. Mestin altına da mest yapılabilir mi? Yukarıdaki rivayete göre mest yapılabilir. Ama Tirmizî yukarıdaki rivayetin muallel bir rivayet olduğunu söyler. Serve b. Yezid bu rivayeti Muğire'nin kâtibinden işitmiş olmakla beraber Muğire bunu hatırlamamaktadır. Bu nedenle bu rivayet delil olarak kullanılamaz. Tirmizî Muğire'den gelen şu rivayeti kullanır.

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي الزَّنَادِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ الْمُغِيرَةَ بْنِ شُعْبَةَ، قَالَ: «رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمَسُّحُ عَلَى الْخُفَّيْنِ عَلَى ظَاهِرِهِمَا»⁵¹

Muğire b. Şu'be (ra)'den “Resûlullah (sav)'ı, mestlerinin üstüne mesh ederken gördüm” dedi. Rivayetini kullanarak aradaki ihtilafı giderir. Görüldüğü gibi Tirmizî zayıf rivayeti kullanmamakta ve rivayetler arasında bir tercih yapmaktadır.

Tirmizî ihtilaflı rivayetlerden ahkâm konularını içeren rivayetleri ele almış ve bu konuyla ilgili rivayetlerin nasıl anlaşılması gerektiği ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Tirmizî ihtilaflı rivayetleri vermiş bu konuda âlimlerin görüşlerini zikrederek kendi tercihini açıklamıştır. Yöntem olarak ise rivayetlerin bir bütün halinde anlaşılıp yerli yerinde kullanıldığında aralarında ihtilaf olmayacağını göstermektedir. Bu anlamda ihtilaflı rivayetlerde cem ve te'lif yöntemini kullanmıştır. Tirmizî'nin kullandığı diğer bir yöntem ise nesh metodudur. “Hiz. Peygamber önce belirli sebeplerle yasakladığı bir şeye sonra izin verebilir” düşüncesinden hareketle ihtilaflı rivayetlerin anlaşılmasını sağlamaktadır. Tirmizî ihtilaf teşkil eden zayıf ve illetli bir rivayeti kullanmayarak tercih yapıyor diyebiliriz.

⁴⁶ Tirmizî, “İlim”, 2665.

⁴⁷ Tirmizî, “İlim”, 2666-2667.

⁴⁸ İbn Kuteybe Te'vilü Muhtelif'l-Hadîs, 180-181.

⁴⁹ Tirmizî, “Tahare”,94.

⁵⁰ Tirmizî, “Tahare”,97.

⁵¹ Tirmizî, “Tahare”,98.

1.3. Tirmizî'nin Âlimlerin Bazı Meselelerdeki İhtilaflarını Ele Alışı

Tirmizî'nin yaşadığı dönem üçüncü asır, hadislerin tedvin ve tasnif edildiği ve hadisle ilgili birçok kitabın yazıldığı bir dönemdir. Ehl-i Hadis ve Ehl-i Rey âlimlerinin birçok sebeplerle rivayetleri anlamada ve değerlendirmede farklı yaklaşımları sergiledikleri bilinmektedir. Tirmizî farklı âlimlerin ileri sürdüğü görüşleri ve bu görüşlere mesned olan rivâyetleri birlikte zikretmiştir. Bunun sebebini ise şu şekilde açıklamaktadır: “Fakihlerin kavillerini ve hadis illetlerini bu kitapta beyan etmeye bizi şu sebep sevk etti: Bize bunları sordular. Bir süre açıklama yapmadık. Sonradan, faydalanacaklarını umduğumuz için isteneni yaptık.”⁵² Eserinde bu tür ihtilafları *اختلاف اهل العلم* tabiriyle altıyüz iki kere kullanır. Tirmizî'nin eserinde dikkatimizi çeken en önemli ihtilaf şekillerinden birisi ehl-i hadis- ehl-i rey âlimleri arasındaki ihtilaf türüdür. İkinci ihtilaf türü de Tirmizî'nin “ehl-i ilim” veya “ashabımız” diyerek ele aldığı âlimlerin kendi içindeki ihtilafıdır. Biz öncelikle ehl-i hadis ve ehl-i rey arasındaki ihtilafları daha sonra ehl-i hadis veya ehl-i ilim diye Tirmizî'nin adlandırdığı âlimler arasındaki ihtilafları örneklerle ele almak istiyoruz.

1.3.1. Ehl-i Hadis Ehl-i rey ihtilafları

Örnek I

Busre bint Safvân (ra)'dan dan rivayetle, Resûlullah (sav): “Sizden biriniz erkeklik uzvuna (arada örtü bulunmaksızın) dokunursa abdest almadan namaz kılmasın” buyurdu⁵³ rivayetini verir. Tirmizî bu rivayetin hasen sahih derecesinde bir rivayet olduğunu Sahabeden ve tabiinden pek çok kimsenin bu görüşte olduğunu belirtir. Evzâî, Şafîî, Ahmed ve İshak'ın erkeklik uzvuna dokunan kişinin abdest alması gerektiği görüşünde olduğunu ifade eder.⁵⁴ Şafîî, Ahmed ve İshak'ın kabul ettiği Busre rivayetini Buhari'nin bu konuda en sahih rivayet kabul ederken Ebu Zur'a'nın bu konuda gelen Ummu habibe rivayetini daha sahih kabul ettiğini ifade eder.⁵⁵ Bu değerlendirmelerden sonra Kays b. Talk b. Ali (ra)'in babasından: Resûlullah (sav) erkeklik uzvu hakkında “Erkeklik uzvu o (insandan) bir et parçası veya bir parça değil midir?”⁵⁶ rivayetini verir. Tirmizî sahabe ve bazı tabiinin bu görüşte olduğunu ifade eder. Ehl-i Kufe ve Abdullah b. Mubarek'in zekere dokunmakla abdestin bozulmayacağı görüşünde olduğunu söyler.⁵⁷

Örnek II

Tirmizî ehl-i ilmin banyoda bevl yapmayı kerih gördüğünü, ehl-i ilimden bazılarının buna ruhsat verdiğini ifade eder. Abdullah İbn Mubarek'in ise bevl yasağının sadece su akan banyolarda geçerli olduğu ile ilgili görüşüne de yer verir.⁵⁸

⁵² Tirmizî, *Kitabu'l-İlel*, s.738.

⁵³ Tirmizî, “Tahare”, 82.

⁵⁴ Tirmizî, “Tahare”, 84.

⁵⁵ Tirmizî, “Tahare”, 84. Tirmizî'nin sünen adlı eserinde Buhari ve Ebu Zur'a'nın ihtilafları konusunda bkz. Enes el-Ca'd, , “Tirmizî'nin Sünen'inde Buhari ve Ebü Zur'a'nın İhtilafları”, Cumhuriyet İlahiyat Fakültesi Dergisi 20/1 (Haziran 2016): 245-266 . Tirmizî'nin sünen adlı eserinde Buhari ile ihtilafları için bkz. Enes el-Ca'd, , “el-Mesâil Elletü Hâlefe fiha't-Tirmizî fi Sünenihî Şeyhahü'l-Buhari”, Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2/3 (Ocak 2015):151-176; Hüseyin Akyüz, “Hadislerin Tashihi İle İlgili Tirmizî'nin Hocası Buhari'ye Sorduğu Sorular (Sünen)Bağlamında Bir Değerlendirme” Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5/2 (Aralık-December 2018) : 247-269.

⁵⁶ Tirmizî, “Tahare”, 85.

⁵⁷ Tirmizî, “Tahare”, 85.

⁵⁸ Tirmizî, “Tahare”, 21.

Örnek III

Tirmizî ehl-i ilmin bazılarının abdest alırken burnu ve ağzı tek elle yıkamasını caiz gördüğünü fakat bazı ilim adamlarının ise bunu ayrı elle yapılabileceği görüşünde olduğunu aktarır. Şafî'nin ise bir avuçla yapmanın caiz olduğunu ifade etmesine rağmen farklı avuçla almanın kendisine daha güzel geldiği ile ilgili görüşünü aktarır.⁵⁹

Örnek IV

Tirmizî Hz. Peygamber (sav)'in eşini öpen kişinin abdest alması gerektiği ile ilgili Süfyan es-Sevri'nin bu görüşte olduğunu fakat Şafî, Ahmed ve İshak'ın karısını öpen kişinin abdest alması gerektiği görüşünde olduğunu söyler.⁶⁰

Örnek V

Tirmizî bazı ilim adamlarının nebiz ile abdest alınabileceği görüşünde olduğunu (Süfyan), Ehl-i İlimden Şafî, Ahmed ve İshak gibi âlimlerin ise nebiz ile abdest alınmayacağı görüşünde olduklarını belirtir.⁶¹

Örnek VI

Tirmizî hayzın kaç gün süreceği ile ilgili olarak en az üç en fazla on gün diyen Süfyan, Ehl-i Kufe ve Abdullah b. Mubarek'in görüşünü verdikten sonra en az hayız müddetinin bir gün bir gece en fazlasının ise beş gün olduğunu ifade eden Şafî, Ahmed ve İshak, Evzai ve Malik'in görüşünü zikreder.⁶²

Örnek VII

Tirmizî unutan ve uykuda iken namazını kaçıran kişinin hatırladığında namazı kılmasıyla ilgili konuyu açıklarken âlimlerin ihtilafa düştüğünü belirtir. Kişinin uyandığında veya hatırladığında güneşin doğduğu veya battığı zamana gelse yani kerahat vakti sayılan zamanlara gelse bile Ahmed, İshak, Şafî, Malik'in namazı kılabilceği görüşte olduklarını söyler. Bazı âlimlerin ise Güneş doğarken ve batarken namaz kılınmayacağı görüşünde olduğunu ifade eder.⁶³ Burada Tirmizî'nin bazıları diyerek görüşünü verdiği kişi Ebu Hanife'dir. Tirmizî Ebu Hanife'nin görüşünü verirken adını zikretmez sadece bir yerde Ebu Hanife sünnete muhalefet etti diye adını zikrederek verir.⁶⁴

Örnek VIII

Tirmizî Ahmed ve İshak'ın saffin arkasında tek başına namaz kılan kişinin namazını iade etmesi görüşünde olduğunu söylerken Süfyan, İbn Mubarek ve Şafî'nin saffin arkasında tek başına namaz kılan kişinin namazını iade etmemesine cevaz verdiklerini ifade eder.⁶⁵

Örnek IX

Tirmizî Malik b. Enes'in ölüyü yıkayan kişinin boy abdesti almasının müstehab olduğunu ama normal abdest alması hatta İshak'ın bunu gerekli gördüğü görüşünü verir. Abdullah b.

⁵⁹ Tirmizî, "Tahare", 28.

⁶⁰ Tirmizî, "Tahare", 86.

⁶¹ Tirmizî, "Tahare", 88.

⁶² Tirmizî, "Tahare", 128.

⁶³ Tirmizî, "Kitabu's-Salat", 177.

⁶⁴ Tirmizî, "Kitabu'l-Cum'a", 559.

⁶⁵ Tirmizî, Kitabu's-Salat, 230.

Mubarek'in ise ölüyü yıkayan kişiye ne boy abdesti ne de normal abdest gerekmediği görüşünde olduğunu belirtir.⁶⁶

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi Tirmizî eserine âlimlerin ihtilafli görüşlerini almakla birlikte bu ihtilafların sebebini vermemektedir. Günümüzde ehl-i hadis ve ehl-i rey arasındaki ihtilafların sebepleriyle ilgili birtakım çalışmalar yapılmıştır.⁶⁷ Kendisi "Ashabuna"-dediği ehl-i hadis görüşlerini tercih etmektedir.

1.3.2. Ehl-i Hadisin ihtilaf ettiği konular

Örnek I

Tirmizî, kendisinin de katıldığı mest üzerine mesh etmenin mukim için bir, seferi için ise üç gün olduğu ile ilgili görüşe katılan kişileri zikrettikten sonra, Malik b. Enes'in mestler üzerine mesh ile ilgili herhangi bir zaman olmadığı görüşünü verir.⁶⁸

Örnek II

Tirmizî Hz. Ebubekir (ra)'ın Kızı Esmâ (ra)'danşu rivayeti aktarır: Kadının biri Resûlullâh (sav)'e elbisesine bulaşan hayız kanını sordu. Resûlullâh (sav) "O nu kazı sonra su ile ovala ve üzerine su dökerek yıka ve onunla namaz kıl. Tirmizî elbiseye bulaşan adet kanını ne kadar olursa yıkamadan namaz kılınabileceği konusunda âlimlerin ihtilafa düştüğünü ifade eder. Tabiiinden bazı âlimlerin kanın miktarı bir dirhemden fazla ise o bölgeyi yıkamadan kılınan namazın tekrar kılınması gerektiği görüşünde olduğunu ifade eder. (Süfyan-ı Sevri ve Abdullah b. Mubarek) Daha sonra ehl-i ilimden bazı âlimlerin bu miktar bir dirhemden fazla da olsa kanın yıkamadan kılınan namazın tekrar kılınmasının gerekmediği görüşünde olduğunu ifade eder.(Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Raheveyh). Şafî'nin ise kan bir dirhemden az da olsa yıkanması gerektiği görüşünde olduğunu ifade eder. Tirmizî bu görüşün çok aşırı olduğu yorumunda bulunur.⁶⁹

Örnek III

Tirmizî Hz. Peygamber (sav)'in yağmur veya yolculuk olmadan öğle ve ikindiye, akşam ve yatsıyı birleştirdiği⁷⁰ rivayetini aktarır. Ehl-i İlimin bu rivayetle amel etmediklerini ifade eder. Ahmed ve İshak gibi bazı ilim ehlinin yağmur esnasında namazların cem edilmesine izin verdiğini zikreder. Fakat Şafî'nin hasta olan kişinin namazlarını birleştirmemesi görüşünde olduğunu belirtir.⁷¹

⁶⁶ Tirmizî, Kitabu'l-Cenaiz, 993.

⁶⁷ Bkz. Şahyar Ataullah, Ehl-i Rey İhtilafları, İstanbul: Akdem Yayınları, 2011) 123-199; Güler Zekeriya, Zâhirî Muhaddislerle Hanefî Fakihleri arasındaki Münakaşalar ve ihtilaf Sebepleri (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997) 140-208; Arık M. Selim, Tirmizî'nin Sünenindeki Fukahanın Delil Almada İhtilaf Ettiği Hadisler (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1994) 16-104; Aşır Örenç, "Tirmizî'nin Süneninde Ulemanın İhtilaf Ettiğini Haber Verdiği Hadisler" SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi (Salat Hadisleri) 29, (Ağustos 2013): 179-189.

⁶⁸ Tirmizî, "Tahare", 95.

⁶⁹ Tirmizî, "Tahare", 138.

⁷⁰ Tirmizî, Kitabu's-Salat, 187.

⁷¹ Tirmizî, Kitabu's-Salat, 187.

Örnek IV

Tirmizî âlimlerin uygulamasına ve bazı ehl-i ilme göre namazda iken yılan ve akrebin öldürülebileceğini kabul ettiği görüşü verirken ehl-i ilimden bazı âlimlerin namazda yılan ve akrebin öldürülemeyeceği görüşünde olduğunu bildirir.⁷²

Örnek V

Tirmizî sehiv secdesinin selamdan önce mi yoksa sonra mı olduğu konusunda ehl-i ilmin ihtilaf ettiğini belirtir. Ehl-i küfe ve Sufyan-ı Sevri'nin selamdan sonra yapılması görüşünde olduğunu, Yahya b. Saîd ve Rebia gibi çoğu fukahanın sehiv secdesinin selamdan önce yapılması görüşünde olduğunu belirtir.⁷³

Örnek VI

Tirmizî yolculukta nafile namazların kılınıp kılınmayacağı konusunda âlimlerin ihtilaf ettiğini Ahmet ve İshak'ın yolculukta nafile namazların kılınması gerektiğini birçok âlimin ise yolculukta nafile namazların kılınmaması gerektiği görüşünde olduğunu ifade eder.⁷⁴

Örnek VII

Tirmizî Hz. Peygamber (sav)'in cünüp iken üzerine fecr doğduğunu yıkayıp orucunu tuttuğu rivayetinden hareketle Sufyan, Şafî, Ahmet, İshak'ın bu görüşte olduğunu ifade eder. Tabiundan bir gurubun ise bu görüşe katılmadığını, cünüp iken sabahlayan kişinin orucu kaza etmesi görüşünde olduğunu belirttikten sonra sahih olan görüşün birinci görüş olduğunu söyler.⁷⁵

Örnek VIII

Tirmizî Ahmet ve İshak b. İbrahim'in Hz. Peygamber (sav)'in i'tikafa sabah namazından sonra girdiğini ama Süfyan ve Malik b. Enes'in ise öğle namazından sonra i'tikafa girdiği görüşünde olduğunu belirtiyor.⁷⁶

Örnek IX

Tirmizî Malik'e göre niyet ettiği günden önce i'tikaftan çıkan kişinin yapmadığı günleri kaza etmesi gerektiği görüşünde olduğunu ifade eder. Şafî'nin ise kaza gerekmediği görüşünde olduğunu belirtir.⁷⁷

Örnek X

Tirmizî Malik'e göre ihramlı olan birinin zorunlu olmadığı müddetçe hacamat yaptırmaması gerektiği görüşünü verdikten sonra Sufyan ve Şafî'ye göre ihramlı iken hacamat yaptırılacağı görüşünde olduğunu belirtir.⁷⁸

⁷² Tirmizî, Kitabu's-Salat, 390.

⁷³ Tirmizî, Kitabu's-Salat, 391.

⁷⁴ Tirmizî, "Kitabu'l-Cum'a", 550.

⁷⁵ Tirmizî, Kitabu's-Savm", 779.

⁷⁶ Tirmizî, Kitabu's-Savm", 791.

⁷⁷ Tirmizî, Kitabu's-Savm", 803.

⁷⁸ Tirmizî, Kitabu'l-Hac", 839.

Örnek XI

Tirmizî Şafîî, Ahmet ve İshak'ın sabah ve ikindiden sonra Kâbe'yi tavaf eden kişinin namaz kılabileceği görüşünde olduğunu verir. Süfyan ve Malik b. Enes'in bu iki vakitte yapılan tavaftan sonra namaz kılınmayacağı görüşünü verir.⁷⁹

Tirmizî Malik b. Enes'in Kâbe'nin içinde nafile namaz kılınabileceğini farz namazlarının kılınmasını mekruh gördüğü görüşünü aktarır. Şafîî'nin ise Kâbe'nin içinde farz veya nafile namaz kılınabileceği görüşünde olduğunu verir.⁸⁰

Örnek XII

Tirmizî Mekke'de olanları Mina'da namazları kısaltma konusunda âlimlerin ihtilaf ettiklerini belirtir. İbn Cureyc, Süfyan, Yahya b. Saîd el-Kattan, Şafîî, Ahmet ve İshak'ın Mekkelilerin Mina'da namazlarını kısaltmaya gerek olmadığı görüşünde olduklarını verir. Evzaî, Malik, Süfyan b. Uyeyne, Abdurrahman b. Mehdi'nin ise Mekkelilerin de Mina'da namazlarını kısaltmalarında bir beis olmadığı görüşünü verir.⁸¹

Tirmizî Sünen adlı eserinde rivayetin senet kısmında meydana gelen ref ve irsal sebebiyle meydana gelen ilgili ihtilaflara da değinir.⁸² Örneğin: Velid b. Ebi Sevr> Simak> İkrime> İbn Abbas: Bir bedevi Resûlullah (sav)'a gelerek : “Ben hilali gördüm” dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sav): “İlah olarak sadece Allah'ın olduğuna ve Muhammed'in de Allah'ın elçisi olduğuna şahadet ediyor musun?” buyurdu. Bedevi: “Evet” dedi. Resûlullah (sav)'de Bilâl'e: “Ey Bilâl! Yarın oruç tutmalarını Müslümanlara duyur” buyurdular⁸³ rivayetini verir. Tirmizî'ye göre bu rivayetin İbn Abbas'tan geldiği konusunda ihtilaf vardır. Süfyan es-Sevri ve başka kişiler Simak ve İkrime'den mursal olarak Hz. Peygamber'den rivayet etmişlerdir. İçerisinde Abdullah ibn Mubarek, Şafîî, Ahmed b. Hanbel ve Ehl-i Kufe gibi ekseri ehl-i ilmin bu rivayete dayanarak bir kişinin hilali görmesiyle oruca başlanabileceği görüşünde olduklarını belirttikten sonra İshak'ın iki kişinin şahitliği ile oruca başlanabileceği görüşünde olduğunu aktarır.

Tirmizî ramazanda kılınan gece namazı konusunda âlimlerin ihtilaf ettiklerini belirtir. Medine ehline göre vitirle beraber kırk bir rekâttır. İbn Mubarek Servi ve Şafîî'nin de içinde bulunduğu birçok ulemaya göre ise yirmi rekâttır.⁸⁴

SONUÇ

Tirmizî'nin Sünen adlı eserinde muhtelifu'l-Hadis ile ilgili, âlimlerin ihtilaf ettiği konuları zikrettiği tespit edilmiştir. Tirmizî âlimlerin konularla ilgili ihtilaf sebebini vermemekle birlikte kendi tercihi âlimlerin özellikle ehl-i hadis âlimlerinin amel ettiği rivayetlerden yanadır. İhtilafu'l-hadis konusunda da hadiscilerin de genel anlamda kullandığı cem ve te'lif, nesh, tercih gibi yöntemleri kullanarak rivayetleri açıklamaya çalışır. Çalışmamızda karşılaştığımız şu husus da önemlidir: Ehl-i hadis âlimleri arasında da birçok konuda görüş farklılıkları vardır. Tirmizî bazen çok değer verdiği Şafîî'nin görüşüne bile katılmaz. Yalnız yine ehl-i hadisten kendisinin “ashabuna” terimini kullandığı kişilerin görüşleri arasında tercih yapar. Bu nedenle

⁷⁹ Tirmizî, Kitabu'l-Hac", 868.

⁸⁰ Tirmizî, Kitabu'l-Hac", 874.

⁸¹ Tirmizî, Kitabu'l-Hac", 882.

⁸² Bkz.Hamş, Adâb Mahmûd, el-İmâmü't-Tirmizî ve menhecuhu fi kitâbihi'l-Câmi', (Amman: Dairetu'l-Mektebeti'l-Vataniyye, 1456/2003), 1: 324-333.

⁸³ Tirmizî, Kitabu's-Savm, 691.

⁸⁴ Tirmizî, Kitabu's-Savm", 806.

Tirmizî'nin Sünen adlı eserinin ilk dönem fıkı görüşlerin günümüze aktarılmasında önemli bir katkı sağladığını da ifade edebiliriz. İctihad farklılıklarının ifade edilmesi ve kendi tercihlerini ortaya koyması bakımından Tirmizî'nin Sünen adlı eserinin ilim ehline önemli katkılar sağlayacağı kesindir. Bu anlamda ilim ehlinin rivayetleri değerlendirerek kendi tercihini yapması ilmi bir tutumdur. Yalnız olmaması gereken kendi ictheadlarını sünnete uygun olarak kabul edip farklı düşünenleri sünnet muhalifi olarak ithaf etmektir. Tek hakikatin kendi görüşümüz olduğunu belirterek farklı düşünceleri suçlamak yerine Tirmizî'nin yaptığı gibi tercih ettiğimiz rivayetin gerekçelerini ve delillerini zikretmemiz ilmi açıdan daha doğru bir yaklaşım olarak gözükmektedir.

K AYNALAR

Abdulmecîd Mahmud Abdulmecîd, el-İtticahat el-Fıkhiyye inde Ashâbi'l-hadis fi'l-karni's-sâlisi'l-hicri, Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1399/ 1979.

Abdurrezzâk, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm es-Şan'ânî, el-Muşannef, nşr. Heyet, (Kahire: Dâru't-Te'sîl, 1435/201.

Acar Yusuf, "İnanç ve Düşünce Ayrılığına Yol Açan Sebepler Üzerine Anlamacı ve Bütüncül Bir Yaklaşım: Batalyevsî ve et-Tenbîh Adlı Risalesi", Marife 11/3, (Kış 2011): 77-106.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, el-Musned (nşr. Heyet), 12 Cilt. Cem' iyyetu'l-Meknez, 1431/2010.

Avvâme Muhammed, İmamların Fikhî İhtilaflarında Hadislerin Rolü, trc. Mehmet Hayri Kırbasoğlu İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1988,

el-Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâ'îl (ö.256/870), el-Câmi'u'l-Musnedu's-Şâhîhu'l-Muhtaşar, nşr. Muhammed Zuheyr en-Nâsır, 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavkî'n-Necât, 1422

Çakan, İ. Lütfi, Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları1966.

ed-Dârekuṭnî, Ebû'l-Ḥasen 'Alî b. 'Omer el-Bağdâdî Sunenu'd-Dârekuṭnî, 5 Cilt. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1424/2004.

ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdurrahman et-Temîmî, el-Musned nşr. Fevâz Ahmed, Hâlid es-Sub Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407.

Ebû Dâvûd, Suleymân b. el-Eş'âs es-Sicistânî Sunenu Ebî Dâvûd nşr. Muhammed Muḥyiddîn Abdulḥamîd), 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, Şaydâ,

Ebû Yûsuf, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrâhîm el-Ensârî el-Âşâr, nşr. Ebû'l Vefâ, Beyrut: Dâr'u'l-Kutubi'l-'İlmiyye, ts.

Hamş, Adâb Mahmûd, el-İmâmü't-Tirmizî ve menhecuhu fi kitâbihi'l-Câmi', 3 Cilt. Amman 2003.

Hemmâm b. Munebbih, Ebû Uḳbe Hemmâm b. Munebbih es-Şan'ânî Şâhîfetu Hemmâm b. Munebbih nşr. 'Alî Ḥasen 'Alî Abdulḥamîd, Beyrût: el-Mektebu'l-İslâmî, Dâru 'Ammâr, 1407/1987

el-Ḥumeydî, Ebû Bekr Abdullâh b. ez-Zubeyr el-Ḳureşî el-Esedî el-Musned.

- Görmez, Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlamasında Metodoloji Sorunu, Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe 'Abdullâh b. el-'Absî el-Musned nşr. 'Âdil b. Yûsuf el-'Azzâzî, Ahmed b. Ferîd el-Mezîdî, 2 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vaţan, 1997.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs, nşr. Abdulkadir Ahmed Ata Beyrut: Müessesetu Kutubbi Fikhiyye, 1408/1988.
- İbn Mâce, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni es-Sunen (nşr. Heyet), 4 Cilt. Kahire: Dâru't-Te'sîl, 1435/2015.
- İbn Manzûr Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem el-İfrikî el-Mısırî, Lisânu'l-'Arab, 15 cilt. Beyrut: Dâru's-Sadr, 1375/1956.
- İsfahânî, Râgıb Mufredât, Beyrut: Daru'l Ma'rife ts.
- J.Coulson Noel, İslam Hukuk Biliminde ihtilaf ve gerilimler, trc. Ferhat Koca Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Kırbaşoğlu, Hayri "Ehlu's-Sunne" Kavramı Üzerine Yeni Bazı Mülazahalar" İslâmî Araştırmalar Dergisi, 1/1 (Temmuz 1986): 71-79.
- Küçükosman Hasan, Tirmizî'nin Sünen'inde Hanefi Mezhebine Yaklaşımı (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2018.
- Muslim, Ebû'l-Huseyn Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî, el-Musnedu's-Şâhihu'l-Muhtaşar bi Nakli'l-'Adl 'ani'l-'Adl ilâ Resûlillâh (nşr. Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî), 4 Cilt. Beyrut: Dâru 'İhyâit-Turâsi'l-'Arabî,.
- Mâlik b. Enes, Ebû 'Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî, el-Muvaţta' (Rivâyetu Ebî Mus'ab) nşr. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, Maĥmûd Ĥalîl, 2 Cilt. Kahire: Muessesetu'r-Risâle, 1412.
- en-Nesâ'î, Ebû 'Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb el-Ĥorâsânî (ö.303/916), el-Muctebâ, es-Sunenu's-Şuġrâ nşr. Heyet, 9 Cilt., Dâru't-Te'sîl, Kahire 1433/2012.
- Nevevî, Muhyiddîn Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Serafidîn eş-Şâfi, et-Takrîb ve't-teysîr, Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâsi'l-'Arabî, 1401.
- Özen Şükrü, "İhtilâf", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 44 Cilt. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- er-Rebî' b. Ĥabîb, er-Rebî' b. Ĥabîb el-Basrî, el-Câmi'u's-Şâhihi'l-Musned nşr. Muhammed İdrîs, 'Âşûr Yûsuf, Beyrut: Dâru'l-Ĥikme, 1415
- es-Suyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr, Tedrîbu'r-râvî fi şerhi takrîbi'n-Nevevî, nşr. Abdulvehhâb Abdullatîf, 2 Cilt. Riyad: Mektebetu'r Riyâdı Hadise, 1307.
- eş-Şâfi'î, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İdrîs (ö.204/820), el-Musned, (Beyrut. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1370/1951.
- eş-Şâfi'î, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İdrîs, el-Umm, 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1410/1990.
- eţ-Taĥâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Mısırî, Şerĥu Me'âni'l-Âşâr nşr. Muhammed

Zuhrî en-Neccâr, Muḥammed Seyyid Câdilḥaḳ, 5 Cilt. Beyrut: 'Âlemu'l-Kutub, 1414/1994.

et-Ṭayâlisî, Ebû Dâvûd Suleymân b. Dâvûd el-Baṣrî, el-Musned, nşr. Muḥammed b. 'Abdulmuḥsin et-Turkî, 4 Cilt. Cize: Dâru Hecer, 1419/1999.

et-Tirmizî, Ebû 'Îsâ Muḥammed b. 'Îsâb. Sevre, Sunenu't-Tirmizî nşr. Aḥmed Muḥammed Şâkir, Fu'âd 'Abdulbâkî, 23 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.

Yıldız Oğuzhan, "Ehl-İ Hadis Fıkhının Tedvini: Tirmizî'nin Câmi'inde Fıkhü'l-Hadis Ve Fakih Muhaddisler Tabakâtı" *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/3 (2018): 99-136.